

БОЛЬШАКОВА А.М.,
кандидат психологічних наук,
доцент, завідувач кафедри
дефектології та педагогічної корекції,
Луганський національний університет
імені Тараса Шевченка

ГЕНДЕРНІ ОСОБЛИВОСТІ ГОТОВНОСТІ ОСІБ ЮНАЦЬКОГО ВІКУ ДО ВІКОВИХ ЗМІН

Проведено дослідження гендерних особливостей структури психологічної готовності осіб юнацького віку до засвоєння вікових змін. Показано, що більшість досліджуваних мають середній загальний рівень розвитку готовності до вікових змін. Визначено, що гендерна приналежність може розглядатися як фактор, що детермінує рівень психологічної готовності осіб юнацького віку до змін на пізніх етапах життя. Виявлено, що особи чоловічої статі мають більш високий рівень готовності до вікових змін. Аналіз структури готовності показав, що в її компонентах та рівнях відзначається суттєва гендерна диференційованість.

Ключові слова: готовність до вікових змін, гендер, юнацький вік, пізня зрілість.

Аннотация. Проведено исследование гендерных особенностей структуры психологической готовности лиц юношеского возраста к освоению возрастных изменений. Показано, что большинство испытуемых имеет средний общий уровень развития готовности к возрастным изменениям. Определено, что гендерная принадлежность может рассматриваться как фактор, детерминирующий уровень психологической готовности лиц юношеского возраста к изменениям на поздних этапах жизни. Выведено, что лица мужского пола имеют более высокий уровень готовности к возрастным изменениям. Анализ структуры готовности показал, что в ее компонентах и уровнях отмечается существенная гендерная дифференциация.

Ключевые слова: готовность к возрастным изменениям, гендер, юношеский возраст, поздняя зрелость.

Annotation. A study of gender features of structure of psychological readiness of persons of youth age to adjust to the age-related changes.

It is shown, that most examinee has a middle general level of development of readiness to the age-related changes. It is defined, that gender belonging can be examined as a factor, determining the level of psychological readiness of persons of youth age to the changes on the late stages of life. It is educed, that the male persons have higher level of readiness to the age-related changes. The analysis of structure of readiness showed, that substantial gender differentiation registers in its components and levels.

Key words: *readiness to the age-related changes, gender, youth age, late maturity.*

Постановка проблеми.
Одним з найголовніших завдань системи наук про людину, у тому числі, психології, є розробка методологічних засад та практичних підходів до забезпечення активного довголіття людини, створення умов для її повноцінного функціонування на всіх етапах життя, у тому числі у віці пізньої зрілості. Звідси, провідний напрям психологічних досліджень в сфері геронтопсихології – це визначення факторів, які негативно впливають на психічне благополуччя людини похилого віку, зокрема вивчення механізмів формування та корекції деструктивного ставлення людини до власного старіння, що спричиняє соціальну, фізичну та інтелектуальну пасивність в віці пізньої зрілості, а тим самим призводить до зменшення як тривалості життя, так і його якості.

Аналіз досліджень та публікацій

На сьогодні у галузі геронтопсихології проведено досить значну кількість досліджень, спрямованих на вивчення типів старіння, психологічних втрат та деформацій людей похилого віку, можливостей забезпечення когнітивного, емоційного та ін. розвитку у старості. Результати цих досліджень показують, що одним із найбільш значущих факторів психологічного та фізіологічного старіння є суб'єктивне ставлення людини до перспектив свого життя в пізні роки. При цьому значна кількість негативних змін, що відбуваються в психічному та фізичному стані, соціальному становищі людини віку пізньої зрілості, багато в чому зу-

мовлені негативними стереотипами та установками, засвоєними особистістю протягом всього життя [1; 3; 4]. В результаті літні люди або дійсно деградують за механізмом «пророцтва, що виконується само по собі», або обмежують свою активність через побоювання підтвердити упередження щодо людей похилого віку, які існують в соціумі.

Розвиток адекватного ставлення та здатності до психологічного прийняття неминучих вікових фізіологічних, психічних та соціальних змін є не тільки детермінантою психічного благополуччя людини, збільшення тривалості та продуктивності життя, але й є основою формування толерантного ставлення до людей похилого віку, здатності до розуміння проблем, що в них виникають, та готовності до приділення їм необхідної уваги та поваги.

На сьогодні однією з найбільш цікавих та розроблених моделей готовності до вікових змін є концепція, розроблювана російськими вченими Н. Глуханюк та Т. Гершкович. В їх розумінні, готовність до засвоєння змін, що відбуваються з людиною в процесі старіння, є інтегративним психічним утворенням, яке визначає усвідомлення людиною факту власного старіння, формування толерантного ставлення до нього та пошук адаптивних стратегій пристосування до цього процесу. В створеній дослідницями моделі готовність до вікових змін є утворенням, що містить чотири компоненти: фізіологічний, соціальний, особистісний, професійний, які реалізуються на трьох рівнях (що відповідають тра-

диційному уявленню про структуру установок людини): когнітивному, афективному та мотиваційному [3].

Ми вважаємо, що моніторинг та корекція перебігу формування та розвитку готовності до старіння мають починатися вже в юнацькому віці, коли найбільш активно розвивається світогляд, завершується закладення основних життєвих норм, набувається зріла ідентичність та усталене ставлення до себе, будуються життєві плани та часові перспективи, настанови на майбутнє [2; 5; 6]. В той же час, вичерпних досліджень, спрямованих на вивчення механізмів та факторів формування психологічної готовності до адекватного прийняття власного старіння в юнацькому віці, проведено не було, що й зумовило актуальність даної роботи.

Метою цього дослідження було вивчення гендерних особливостей у структурі сформованості психологічної готовності осіб юнацького віку до засвоєння майбутніх віково-часових змін (зокрема до соціальних, фізіологічних та психологічних проявів старіння).

Виклад основного матеріалу дослідження.

В дослідженні прийняла участь 81 особа віком від 19 до 24 років, серед них – 42 дівчини та 39 юнаків. Обрання саме цієї вікової категорії досліджуваних зумовлено великим значенням юнацького віку для створення психологічного майбутнього особистості, його сутністю як етапу життєвого самовизначення та побудови найважливіших життєвих планів і перспектив.

Діагностику психологічної готовності до засвоєння майбутніх віково-часових змін було проведено за допомогою опитувальника «Готовність до вікових змін» [3]. Цей опитувальник дозволяє оцінювати сформованість готовності до вікових змін за такими параметрами:

1) загальна оцінка сформованості готовності до засвоєння віково-часових змін, що є інтегральною характеристикою ставлення людини до вікових змін, які з нею відбуваються, або

відбуватимуться у майбутньому;

2) компоненти готовності:

- фізіологічний – розуміння, толерантне ставлення та здатність до пошуку конструктивних моделей пристосування до зовнішніх проявів старіння (сивина, зморшки, втрата зовнішньої привабливості та ін.), послаблення зору та слуху, певні порушення функцій систем організму,
- соціальний – усвідомлення та прийняття змін, що відбуваються, або відбуватимуться в соціальному статусі, прийняття нових соціальних та сімейних ролей, можливе зниження рівня матеріального благополуччя та фінансових можливостей,
- особистісно-психологічний – здатність до усвідомлення та спокійного ставлення до змін, що відбуваються з віком у власній психічній сфері (зниження продуктивності пам'яті, мислення, уваги, підвищена емоційна чутливість, загострення характерологічних особливостей та ін.) та ставленні оточуючих;
- професійний – готовність до спокійного прийняття зниження ролі професійної діяльності в житті, до зміни посади, рівня відповідальності та інтенсивності роботи, міста роботи, або навіть її втрати (виходу на пенсію);

3) рівні готовності:

- когнітивний – розуміння та усвідомлення змісту та сутності неминучих соціальних, фізіологічних та психічних змін, що відбуваються з віком,
- афективний – спокійне, адекватне емоційне ставлення до вікових змін як до таких, що є нормальними, звичайними явищами,
- мотиваційний – активність та високий рівень мотивації до пошуку та розробки стратегій пристосування до змін, що відбуваються, та компенсації їх можливих негативних ефектів;

Таблиця 1

Гендерні розбіжності в компонентах готовності до вікових змін

	Компоненти готовності				Рівні готовності		
	Фізіологічний компонент	Соціальний компонент	Особистісно-психологічний компонент	Професійний компонент	Когнітивний рівень	Афективний рівень	Мотиваційний рівень
Дівчата	23,50	20,88	21,69	22,36	28,07	25,9	34,45
Юнаки	24,15	23,64	23,59	24,41	30,05	29,26	36,49
t	0,608*	2,524**	1,832*	2,012***	0,94*	1,999***	0,978*

Примітки: * – відсутність статистично значущих розбіжностей; ** – $p < 0,02$; *** – $p < 0,05$.

4) структурні елементи готовності: дванадцять показників, що конкретизують прояви чотирьох компонентів готовності (фізіологічного, соціального, особистісного та професійного) на трьох її рівнях (когнітивному, афективному та мотиваційному).

Другою методикою, за допомогою якої було проведено оцінку ставлення юнаків до змін, що відбуватимуться з ними на пізніх вікових етапах, була Шкала безнадійності Бека (Beck Hopelessness Scale). За допомогою цієї методики вимірюється міра негативного ставлення, песимістичних очікувань людини щодо свого суб'єктивного найближчого та віддаленого майбутнього.

На першому етапі обробки даних, отриманих за допомогою опитувальника «Готовність до вікових змін», було встановлено, що 90,12 % досліджуваних юнацького віку (юнаків і дівчат загалом) мають загальну оцінку сформованості готовності до засвоєння віково-часових змін на рівні, який авторами методики визначено як середній [3]. Високий рівень загальної готовності було діагностовано у 9,88 % досліджуваних (2 дівчини та 8 юнаків), низького рівня виявлено не було.

Другий етап обробки даних передбачав порівняння середніх оцінок готовності до вікових змін юнаків і дівчат з метою перевірки наявності статистично значущих гендерних розбіжностей в структурі ставлення до процесу власного старіння та в загальних оцінках психологічної готовності до нього.

Порівняння середніх оцінок юнаків та дівчат за допомогою t-критерію Стюдента показало наявності статистично значущих розбіжностей в показниках сформованості компонентів та рівнях готовності до вікових змін (див. табл. 1).

Дані, наведені в табл. 1, показують наявності статистично значущих розбіжностей в оцінках соціального та професійного компоненту, отже, досліджувані чоловічої статі мають більш високий рівень сформованості цих елементів структури психологічної готовності до вікових змін.

У відповідності до процедурних особливостей методики [XX], ці дані щодо соціального компоненту свідчать про те, що юнакам більше, ніж дівчатам, притаманне адекватне ставлення до неминучих соціальних проявів власного старіння: відношення до

себе як до людини похилого віку, погіршення матеріального становища, отримання нових сімейних та соціальних ролей. Дівчатам, навпаки, властивий більш низький рівень адаптаційних установок до соціального статусу, притаманного особам віку пізньої зрілості.

Більш високі на статистично значущому рівні оцінки юнаків за професійним компонентом (див. табл. 1) вказують на їх більшу, порівняно з дівчатами, готовність до ефектів, які спричиняє процес старіння на професійну діяльність людини: конкуренція з боку молодших професіоналів, складності із засвоєнням нових технологій, збільшення навантаження, можливе перепрофілювання, зміна та навіть втрата роботи – вихід на пенсію.

За загальними оцінками фізіологічного та особистісного компонентів статистично значущих розбіжностей встановлено не було, але цей факт по-

яснюється гендерною диференційованістю структури цих компонентів, виявленою на наступному етапі статистичного аналізу (див. табл. 2).

При порівнянні рівнів готовності до вікових змін між юнаками та дівчатами було встановлено статистично значущі розбіжності лише за афективним рівнем (див. табл. 1). Ці розбіжності вказують на те, що досліджувані чоловічої статі є більш толерантними до старіння як неминучого явища, здатні прийняти його спокійніше та виваженіше. Дівчата, навпаки, виявляють більш неприємні переживання, відчувають негативні емоції та деструктивні установки.

За когнітивним рівнем статистично значущих розбіжностей виявлено не було (див. табл. 1), отже, юнакам та дівчатам притаманний однаковий рівень усвідомлення та розуміння фізіологічних, психічних та соціальних змін, які з ними відбудуться у майбут-

Таблиця 2

Гендерні розбіжності в структурних компонентах готовності до вікових змін

	Рівні фізіологічного компоненту			Рівні соціального компоненту		
	Когнітивний	Афективний	Мотиваційний	Когнітивний	Афективний	Мотиваційний
Дівчата	7,83	5,31	10,36	6,33	6,76	7,79
Юнаки	8,13	7,05	8,97	7,08	8,18	8,38
t	0,395*	2,729**	2,444***	1,222*	3,297****	0,904*
	Рівні особистісного компоненту			Рівні професійного компоненту		
	Когнітивний	Афективний	Мотиваційний	Когнітивний	Афективний	Мотиваційний
Дівчата	7,19	5,64	8,86	6,71	8,19	7,45
Юнаки	6,97	7,15	9,46	7,87	6,87	9,67
t	0,32*	3,026*****	0,975*	1,965*	2,503***	3,303****

Примітки: * – відсутність статистично значущих розбіжностей; ** – $p < 0,01$; *** – $p < 0,02$; **** – $p < 0,002$; ***** – $p < 0,005$.

ньому в процесі старіння. Відсутність розбіжностей за мотиваційним рівнем (див. табл. 1) пояснюється диференційованістю його структури, виявленою на наступному етапі аналізу (див. табл. 2).

Третій етап обробки даних передбачав аналіз структурних елементів готовності юнаків до вікових змін: показників, що конкретизують прояви її чотирьох компонентів на трьох рівнях. Результати статистичного аналізу наведені в табл. 2.

Зіставлення середніх оцінок досліджуваних за структурними елементами готовності до засвоєння віковочасових змін підтвердили відсутність гендерних розбіжностей в когнітивному компоненті готовності (див. табл. 2).

Аналіз показників фізіологічного компоненту готовності до вікових змін показав, що хоча його загальні оцінки в юнаків та дівчат не відрізняються (див. табл. 1), в структурі визначаються статистично значущі гендерні розбіжності (див. табл. 2). Так, дівчата виявляють нижчі оцінки афективного рівня фізіологічного компоненту, які вказують на сильніші негативні переживання щодо перспектив появи таких проявів старіння, як втрата зовнішньої привабливості за рахунок появи зморшок, сивини, зайвої ваги та ін. При цьому вони демонструють більш високі оцінки мотиваційного рівня, які свідчать на їх активніше прагнення до пошуку стратегій компенсації, корегування та адаптації до цих змін. Юнакам, навпаки, притаманне толерантніше ставлення до фізіологічних вікових змін (вищі оцінки за афективним рівнем) та менша активність і мотивованість до пошуку подолання фізіологічних наслідків старіння (нижчий мотиваційний рівень).

Аналіз особистісного компоненту готовності до вікових змін вказує на наявність статистично значущих гендерних розбіжностей за афективним рівнем при їх відсутності за його загальними оцінками (див. табл. 1) – отже, юнакам притаманне більш спокійне емоційне ставлення до психіч-

них змін, що відбуватимуться з ними у віці пізньої зрілості (див. табл. 2).

Аналіз показників професійного компоненту готовності до вікових змін показав наявність гендерної диференційованості в його структурі (див. табл. 2). Виявилося, що юнаки болісніше емоційно реагують на перспективи виникнення негативних змін у професійній сфері, детермінованих віковими змінами, що відбудуться на пізніх етапах життя (нижчі оцінки афективного рівня). При цьому вони є більш активними та мотивованими в пошуку шляхів адаптації до змін, що відбуватимуться (вищі показники мотиваційного рівня).

Що стосується загальної оцінки сформованості готовності до засвоєння віковочасових змін, то за сукупністю усіх показників вона виявилася вищою в досліджуваних чоловічої статі – показник 95,79 проти 88,43 у дівчат ($t = 2,106$; $p < 0,05$). Отже, юнаки, порівняно з дівчатами, є толерантнішими та психологічно більш готовими до прийняття неминучих змін, що відбудуться з ними на пізніх вікових етапах, вони виявляють більш спокійні емоційні реакції щодо процесу старіння, який відбуватиметься у майбутньому.

Статистичний аналіз результатів, отриманих досліджуваними за Шкалою безнадійності Бека, показав, що особам юнацького віку в середньому притаманні нормативні (середні) оцінки вираженості безнадійності. Отже, вони досить позитивно сприймають своє віддалене майбутнє. При цьому, хоча показники юнаків (33,44) виявилися дещо вищими, порівняно з дівчатами (32,44), рівня статистичної значущості вони не набули ($t = 0,556$).

Висновки.

Моніторинг та корекція розвитку готовності до вікових змін на пізніх етапах життя має починатися вже в юнацькому віці, коли найбільш активно розвивається світогляд, набувається зріла ідентичність та усталене ставлення до себе, будуються життєві плани та часові перспективи.

Проведене дослідження показа-

ло, що більшість досліджуваних юнацького віку мають середній загальний рівень сформованості готовності до засвоєння часово-вікових змін.

Аналіз розбіжностей серед досліджуваних чоловічої та жіночої статі дозволив визначити, що гендерна приналежність може розглядатися як фактор, що детермінує як загальний рівень, так і структуру психологічної готовності особи юнацького віку до прийняття психологічних, фізіологічних та соціальних змін у віці пізньої зрілості.

В результаті вивчення гендерних особливостей у структурі сформованості психологічної готовності осіб юнацького віку до засвоєння майбутніх віково-часових змін було встановлено, що:

- загальні оцінки фізіологічного компоненту готовності до вікових змін в юнаків та дівчат не відрізняються, хоча в його структурі визначаються гендерна диференційованість: дівчата виявляють нижчі оцінки афективного рівня (сильніші негативні переживання щодо перспектив появи фізичних проявів старіння) та більш високі оцінки мотиваційного рівня (активне прагнення до пошуку стратегій компенсації, корегування та адаптації до фізіологічних змін);
- досліджувані чоловічої статі мають

більш високі загальні оцінки соціального компоненту готовності до вікових змін та вищі оцінки його афективного рівню;

- аналіз особистісного компоненту вказує на наявність статистично значущих розбіжностей за афективним рівнем при відсутності статистично значущих розбіжностей юнаків та дівчат за його загальними оцінками;
- досліджувані чоловічої статі мають більш високий рівень сформованості професійного компоненту готовності до вікових змін при наявності гендерної диференційованості в його структурі: нижчі оцінки афективного рівня та вищі показники мотиваційного рівня;
- загальна оцінка сформованості готовності до засвоєння віково-часових змін виявляється вищою в досліджуваних чоловічої статі.

Перспективи подальших досліджень мають полягати у вивченні вікової динаміки показників психологічної готовності до вікових змін, виявленні внутрішньопсихологічних та соціальних чинників інтолерантного, деструктивного ставлення до процесу старіння, розробці методологічних засад та практичних підходів до корегування негативних настанов особистості щодо життєвих перспектив на пізніх вікових етапах.

ЛІТЕРАТУРИ:

1. Анцыферова Л. И. Развитие личности и проблемы геронтопсихологии / Л. И. Анцыферова. – М. : Издательство: ИП РАН, 2006. – 512 с.
2. Волков Б. С. Психология юности и молодости : Учебное пособие / Б. С. Волков. – М. : Академический проект : Трикста, 2006. – 256 с.
3. Глуханюк Н. С. Поздний возраст и стратегии его освоения / Н. С. Глуханюк, Т. Б. Гершкович. Издание 2-е, дополненное – М.: Московский психолого-социальный институт, 2003. – 112 с.
4. Ермолаева М. В. Практическая психология старости / М. В. Ермолаева. – М.: Изд-во ЭКСМО-Пресс, 2002. – 320 с.
5. Кулагина И. Ю. Возрастная психология : полный жизненный цикл развития человека : учеб. пособ. / И. Ю. Кулагина, В. Н. Колюцкий. – М. : ТЦ «Сфера», 2001. – 464 с.
6. Савчин М. В. Вікова психологія : навч. посібник / М. В. Савчин, Л. П. Василенко. – К. : Академвидав, 2009. – 360 с.